অধ্যায় ৩ঃ বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ সম্বন্ধ

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত থকা সম্বন্ধৰ ধাৰণা

৩.৩.১ বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ আন্তঃনির্ভৰশীলতা

৩.৪ বিদ্যালয়ৰ কার্যাৱলী

৩.৫ ঘৰৰ কার্যাৱলী

৩.৬ ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজত থকা সম্বন্ধ

৩.৭ এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ হিচাপে বিদ্যালয়

৩.৮ আমাৰ শৈক্ষিক ঐতিহ্য

৩.৮.১ ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ অর্থ আৰু বৈশিষ্ট্য

৩.৮.২ ভাৰতীয় শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ সংমিশ্রিত ৰূপ

৩.৮.৩ শিক্ষাৰ জৰিয়তে হোৱা শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ প্রসাৰ আৰু প্রগতি

৩.৯ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.১০ অধিক জানিবলৈ

৩.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.১২ আর্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি-

- বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত সম্বন্ধ গঢ় লোৱাৰ প্রয়োজনীয়তা তথা দুয়োটা উপাদানৰ মাজৰ আন্তঃনির্ভৰশীলতা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বিদ্যালয়, সম্প্রদায় আৰু ঘৰৰ বিভিন্ন কার্য তথা ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ হিচাপে বিদ্যালয়ৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন শৈক্ষিক ঐতিহ্য আৰু সেইবোৰৰ একতা, সমৃদ্ধ ৰূপ তথা অবিৰত প্রক্রিয়া চিনাক্ত কৰিব পাৰিব ।

৩.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টোৱে আমাক বিদ্যালয় আৰু সমাজৰ মাজৰ সম্বন্ধ, গৃহ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ, বিদ্যালয় আৰু গৃহৰ কামসমূহৰ বিষয়ে বুজ লোৱাত সহায় কৰিব। সাধাৰণতে ক'বলৈ গ'লে বিদ্যালয় হ'ল আমাৰ শিশুসকলক শিক্ষাদান দিয়াৰ এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ অনুষ্ঠান। সেইদৰে সমাজ হ'ল এক নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক অৱস্থিতিত পৰিয়ালসমূহ একত্ৰিত হৈ বসবাস কৰিবলৈ লোৱা স্থান য'ত সাধাৰণ নীতি-নিয়ম, পৰম্পৰা আৰু মিল থকা লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য থাকে। প্ৰকৃত অৰ্থত ক'বলৈ গ'লে বিদ্যালয়সমূহ আৰু সমাজে শিশুসকলক সামগ্ৰীকভাৱে তথা সৰ্বাঙ্গীনভাৱে বিকশিত কৰাৰ বাবে কিছুমান কাম সম্পাদন কৰিবলগীয়া হয়। এই অধ্যায়টোৱে বিদ্যালয় আৰু সমাজৰ কাম-কাজৰ বিষয়েও বুজ দিব। শিশুসকল হ'ল এখন সমাজৰ সৰু সদস্য আৰু বিদ্যালয়সমূহৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সদস্য। সেয়েহে শিশুসকলে বিদ্যালয়ৰ মাধ্যমেৰে সমাজৰ সকলো ধৰণৰ আচাৰ-আচৰণৰ আভাস পায়। অধ্যায়টোত বিদ্যালয় যে এখন সমাজৰ ক্ষুদ্ৰ সংস্কৰণ তাৰ উমান পোৱা যাব। শিশুসকলৰ বিকাশত গৃহ, সমাজ আৰু বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ভূমিকা থাকে। তাৰ ফলস্বৰূপে তিনিওটা অনুষ্ঠানৰ মাজৰ মধুৰ সম্বন্ধ গঢ় লৈ উঠাৰ বিষয়ে অধ্যায়টোৱে আমাক অৱগত কৰিব। ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষাৰ ঐতিহ্য বিস্তৃত ধৰণৰ। অধ্যায়টোত ঐতিহ্যৰ একতা, চহকী প্ৰকৃতি আৰু অবিৰত গতিত অতীতৰ অনুষ্ঠানসমূহে কেনে ধৰণৰ ভূমিকা লৈছিল আলোচনা কৰা হৈছে।

৩.৩ বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত থকা সম্বন্ধৰ ধাৰণা (CONCEPT OF SCHOOL AND COMMUNITY RELATIONSHIP)

বিদ্যালয় বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'School'ৰ উৎস হ'ল গ্ৰীক শব্দ 'SKHOLE'-- ইয়াৰ অৰ্থ জিৰণি (leisure), দৰ্শন (philosophy) অথবা ভাষণ দিয়া স্থান (lecture place)। সম্প্রদায় বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'Community'ৰ উৎস হ'ল দুটা লেটিন শব্দ 'Com' আৰু 'Munis' -- ইয়াৰ অৰ্থ ক্ৰমে 'একেলগে' (together) আৰু 'সেৱা কৰা' (to serve)। অৰ্থাৎ, যুটীয়াভাৱে ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল 'একেলগে সেৱা কৰা' (to serve together)।

কিন্তু বৰ্তমান বিদ্যালয়ৰ (school) অৰ্থ সলনি হৈছে। বিদ্যালয় হ'ল এনে এক স্থান য'ত সৰু ল'ৰা-ছোৱালী পঢ়া আৰু লিখাৰ আনুষ্ঠানিক প্ৰশিক্ষণ দিয়া হয়।

আনহাতে, সম্প্রদায় (Community) মানে হ'ল "এক নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক অঞ্চলত বসবাস কৰি থকা আৰু একেলগে সেৱা আগবঢ়াই থকা উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্যসম্পন্ন ব্যাক্তিৰ একোটা দল।"

জানি থোৱা ভাল

গ্রীক সমাজখনত দুটা শ্রেণীৰ মানুহ আছিল - উচ্চ শ্রেণী আৰু নিম্ন শ্রেণী। উচ্চ শ্রেণীৰ নাগৰিকসকলৰ হাতত অফুৰন্ত জিৰণিকাল আছিল। তেওঁলোকে জিৰণিৰ সময়খিনি 'school' (Skhole) বোলা স্থানত অতিবাহিত কৰিছিল। জিৰণিকালত উচ্চ শ্রেণীৰ গ্রীক সকলে সংস্কৃতি আৰু দর্শনৰ কথা আলোচনা কৰিছিল।

আধুনিক শিক্ষাত বিদ্যালয়ক এখন বিশেষ সমাজ অথবা এটা বিশেষ সম্প্রদায় বুলি বর্ণনা কৰা হয়। ইয়াক এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ অথবা ক্রমাৎ গঢ় ল'বলৈ ধৰা এখন সমাজ বুলিও কোৱা হয়। এখন বিদ্যালয় কেনেকৈ চলে ? প্রকৃতার্থত বিদ্যালয় এখনৰ লক্ষ্য সম্পূর্ণৰূপে সমাজ অথবা সম্প্রদায়ৰ লক্ষ্যৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। সম্প্রদায়ৰ কণমানি সদস্যবোৰে বিদ্যালয়ক প্রতিনিধিত্ব কৰে। বিদ্যালয়ৰ লক্ষ্য হ'ল এই কণমানিহঁতক বৃহৎ সমাজৰ সৈতে খাপ খাব পৰা আৰু কার্যদক্ষ কৰি গঢ়ি তোলা। অর্থাৎ, সম্প্রদায়ৰ আশা-আকাংক্ষাবোৰক বিদ্যালয়ে বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰে। সেয়েহে বিদ্যালয়ক সম্প্রদায়ৰ স্নায়ুকেন্দ্র বুলি অভিহিত কৰা হয়।

বিদ্যালয়ে সমাজৰ উঠি অহা প্রজন্মক প্রশিক্ষণ আৰু শিক্ষাদান কৰাৰ দায়িত্ব গ্রহণ কৰি সম্প্রদায়ৰ পূর্ণাংগ সদস্যা হিচাপে তেওঁলোকৰ সম্ভাৱনীয়তাবোৰ বিকশাই তোলে। ল'ৰা-ছোৱালীৰ নিজস্ব সামর্থ আৰু প্রতিভা অনুসৰি বিদ্যালয়ে বিভিন্ন কার্যক্ষেত্রত সিহঁতক নেতৃত্ব বহন কৰিব পৰাকৈ প্রশিক্ষণ দিয়ে। বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা সমাপ্ত কৰি ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে বৃহত্তৰ সমাজলৈ ঘূৰি যায় আৰু বিভিন্ন দায়িত্ব পালন কৰে। অর্থাৎ, বিদ্যালয় হ'ল সামাজিক কার্যদক্ষতা বৃদ্ধিৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীক নেতৃত্ব গ্রহণৰ প্রশিক্ষণ দিয়াৰ পথাৰ। ল'ৰা-ছোৱালীৰ কিছুমান কাংক্ষিত অভ্যাস, প্রমূল্য আৰু খাপ খাই চলিব পৰা গুণ গঢ়ি তোলাৰ দায়িত্বও বিদ্যালয়ে বহন কৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি গম পালোঁ যে---

- সম্প্রদায়ৰ কণমানি সদস্যসকলে বিদ্যালয়ৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে।
- বিদ্যালয়ে সম্প্রদায়ৰ আশা-আকাংক্ষাক বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰে।
- বিদ্যালয় হ'ল সম্প্রদায়ৰ স্নায়ুকেন্দ্র।
- সম্প্রদায়ৰ কার্যকুশল সদস্যাসকল হ'ল উন্নত বিদ্যালয়কেন্দ্রিক শিক্ষাৰ ফচল। বিদ্যালয়ে ছাত্র-ছাত্রী/ল'ৰা-ছোৱালীৰ গাত কিছুমান কাংক্ষিত অভ্যাস আৰু প্রমূল্য গটি তোলে।

জানি থোৱা ভাল

"এটা জাতিৰ ভাগ্য শ্রেণীকোঠাত নিৰূপিত হয়" --- কোঠাৰী আয়োগ

৩.৩.১ বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ আন্তঃনির্ভৰশীলতা (Interdependence of School and Community)

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত থকা সম্বন্ধ বুজি পালোঁ। বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত সদায়েই এক ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক আছে। দুয়ো পৰস্পৰ নির্ভৰশীল। সম্প্রদায় আছে বাবেই বিদ্যালয়বোৰৰ অস্তিত্ব আছে। কাৰণ বিদ্যালয়ৰ প্রধান কাম হ'ল সম্প্রদায়ৰ লক্ষ্য-উদ্দেশ্য আৰু আশা-আকাংক্ষাক বাস্তৱ কৰা। বিদ্যালয়ৰ পাঠ্যক্রমৰ জৰিয়তে এই কার্য সম্পন্ন কৰাৰ প্রচেষ্টা চলোৱা হয়। বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত অহৰহ আন্তঃক্রিয়া চলি থাকে। এই উপ-শিতানটো অধ্যয়ন কৰি আপুনি বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ৰ আন্তঃনির্ভৰশীলতা সম্পর্কে বুজিব পাৰিব।

এই কথা সকলোৱে জানে যে বিদ্যালয়ে সামাজিক জীৱনৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ কাম কৰিব নোৱাৰে। সম্প্রদায়ে নিজৰ প্রয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবলৈ আৰু ভৱিষ্যৎ নাগৰিকসকলক প্রশিক্ষণ দিবলৈ বিদ্যালয় স্থাপন কৰে। কিন্তু শিশু এটিয়ে বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায় (বিদ্যালয়ৰ ভিতৰ আৰু বাহিৰত) উভয়ৰে পৰা শৈক্ষিক অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰে। সেয়েহে কোনো সংঘাতৰ সৃষ্টি হ'বলৈ নিদিয়াকৈ ভৱিষ্যৎ নাগৰিকৰ স্বার্থত বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায়ে ঘনিষ্ঠ সমন্বয় ৰক্ষা কৰি কাম কৰি যোৱা উচিত।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি কি বুজিলোঁ? বিদ্যালয় আৰু সম্প্রদায় আত্মনির্ভৰশীল নহয়নে? কেনেকৈ? তলৰ কথাবোৰ মনত ৰাখি থওঁ আহক ঃ

- সম্প্রদায়ে লক্ষ্য-উদ্দেশ্য নির্ধাৰণ কৰে আৰু বিদ্যালয়ে সেয়া বাস্তৱত পৰিণত কৰে।
- কেৱল এটা উন্নত আৰু প্রগতিশীল সম্প্রদায়েহে এখন ভাল বিদ্যালয় গঢ়ি তুলিব পাৰে।
- ভাল বিদ্যালয়ে সৎ আৰু কার্যদক্ষ নাগৰিক সৃষ্টি কৰিব পাৰে।
- বিদ্যালয়ক সমাজ পৰিৱর্তনৰ এক অভিকৰণ বুলি গণ্য কৰা হয়। কাৰণ বিদ্যালয় শিক্ষাৰ জৰিয়তেহে সমাজৰ গতিশীলতা সম্ভৱপৰ হয়।
- উন্নত বিদ্যালয় শিক্ষাই সমাজৰ প্রগতি দ্রুত কৰি তোলে।

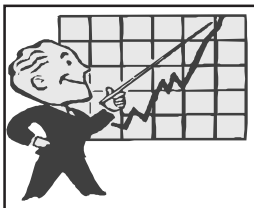
চিন্তা-চর্চা কৰকঃ ৩.১

সম্প্রদায়ে কেনেদৰে ভাল বিদ্যালয় গঢ়ি তোলাত সহায় কৰিব পাৰে? আপোনাৰ পৰামর্শ আগবঢ়াওক।

.....

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি তলত দিয়া ধৰণে বিদ্যালয়-সম্প্রদায় আন্তঃনির্ভৰশীলতা সবল কৰি তোলাৰ কিছুমান পন্থা আৰু উপায় বাহিৰ কৰিব পাৰো-

- পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকৰ মাজত সহযোগিতা বৃদ্ধি
- সম্প্রদায়ৰ সদস্যক বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন সভা-সমিতিলৈ আমন্ত্রণ
- সম্প্রদায়ৰ সদস্যসকলৰ আলোচনা শুনা
- শিক্ষণ আৰু সামাজিক জীৱনৰ মাজত সহ-সম্পর্ক স্থাপন
- ক্ষেত্রভিত্তিক ভ্রমণ আৰু শিক্ষামূলক ভ্রমণ
- সমাজ সেৱা অভিযান
- প্রাপ্তবয়স্কক শিক্ষাদান কৰা কার্যসূচী
- দিক্-নির্দেশনা প্রদান সেৱা
- সম্প্রদায়ে বিদ্যালয়ৰ ভৱন-চৌহদ ব্যৱহাৰ কৰা ইত্যাদি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ বিদ্যালয়-সম্প্রদায় সমন্বয় স্থাপনৰ যিকোনো দুটা প্রয়োজনীয়তা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ বিদ্যালয়ৰ প্রধান উদ্দেশ্য .....। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

প্রশ্ন নং ৩ ঃ উন্নত বিদ্যালয় আৰু উন্নত সম্প্রদায়ৰ মাজত কোনো সম্পর্ক নাই। (সঁচা/মিছা)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বিদ্যালয়ক সমাজ পৰিৱর্তনৰ এটা অভিকৰণ বুলি কোৱা হয়। (সঁচা/মিছা)

.....

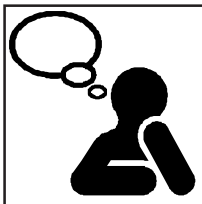
৩.৪ বিদ্যালয়ৰ কার্যাৱলী (FUNCTIONS OF THE SCHOOL)

আপুনি এতিয়া নিশ্চয় বুজিব পাৰিছে যে আধুনিক কালৰ বিদ্যালয়বোৰে ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষাদান কৰাৰ লগতে আন বিভিন্ন ধৰণৰ কাম-কাজ সম্পাদন কৰে। তেনে দুটামান উল্লেখযোগ্য কাম হ'ল---

- ল'ৰা-ছোৱালীক আনুষ্ঠানিক শিক্ষাদান কৰা। এইটো হ'ল বিদ্যালয়ৰ প্রধান কাম।
- ব্যাক্তিয়ে নিজা তথা সামাজিক জীৱনত বর্তাই ৰাখিবলগীয়া অনুশাসন আৰু মানৰ প্রশিক্ষণ বিদ্যালয়ৰ পৰা লাভ কৰে।
- সমাজৰ পৰম্পৰা, ৰীতি-নীতি আৰু প্রমূল্যবোৰ এটা প্রজন্মৰ পৰা আন এটা প্রজন্মৰ

হাতত অর্পণ কৰি বিদ্যালয়ে সামাজিক জীৱনৰ ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ ৰাখে।

- বিদ্যালয়ে সংস্কৃতি আৰু সভ্যতাৰ পৃষ্ঠপোষকতাত সহায় কৰে।
- বিদ্যালয়ে ব্যক্তিক এখন গণতান্ত্রিক সমাজত ফলপ্রসূভাৱে অংশগ্রহণ কৰিব পৰাকৈ প্রশিক্ষণ দি সামাজিক কার্যকুশলতাৰ পোষকতা কৰে।
- শিক্ষার্থীৰ জন্মগত প্রতিভা আৰু সম্ভাৱনীয়তাবোৰ চিনাক্ত তথা বিকশিত কৰিবলৈ বিদ্যালয়ে প্রয়োজনীয় শৈক্ষিক পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে।
- বিদ্যালয়ে শিক্ষার্থীক সু-নাগৰিক হোৱাৰ আৰু কার্যদক্ষ নেতা হিচাপে বিকশিত হোৱাৰ প্রশিক্ষণো আগবঢ়ায়।
- শিক্ষার্থীসকলক আর্থিকভাৱে আত্মনির্ভৰশীল কৰি তুলিবলৈ বিদ্যালয়ে সিহঁতৰ বৃত্তিগত দক্ষতা বিকাশৰ চেষ্টাও কৰা উচিত।
- বিদ্যালয়ে ঘৰ আৰু বিদ্যালয়-এই দুই অভিকৰণৰ মাজত থকা সম্বন্ধ শক্তিশালী কৰি তোলাতো গুৰুত্ব দিব লাগে।
- এই আটাইবোৰৰ লগতে বিদ্যালয়ৰ আন এক গুৰুত্বপূর্ণ কাম হ'ল ল'ৰা-ছোৱালীৰ মনত নৈতিক, আধ্যাত্মিক আৰু জীৱনৰ মহৎ প্রমূল্যবোৰ বিকশাই তোলা।

চিন্তা-চর্চা কৰকঃ৩.২

- বিদ্যালয় ভৱন-চৌহদ ব্যৱহাৰ কৰি সম্প্রদায়ে উদ্‌যাপন কৰা কিছুমান উৎসৱ-পার্বন আৰু অনুষ্ঠানৰ নাম লিখক।
- ওপৰৰ অনুশীলনীত উল্লেখ কৰা কামবোৰৰ উপৰি আপোনাৰ বিদ্যালয়ে কৰা অন্য কাম-কাজৰ তালিকা প্রস্তুত কৰক।

৩.৫ ঘৰৰ কার্যাৱলী (FUNCTIONS OF HOME)

ব্যক্তিৰ শিক্ষা আৰু বিকাশত ঘৰৰ গুৰুত্ব কিমান সেয়া তলৰ উক্তিটোৰ পৰাই সহজে বুজিব পাৰি--

"ঘৰেই হ'ল মৌলিক সামাজিক অনুষ্ঠান ঘ'ৰ পৰা আন সকলোবোৰ অনুষ্ঠানৰ বিকাশ ঘটিছে।"
-- (বেলার্ড)

শিক্ষাৰ এক অভিকৰণ হিচাপে ঘৰৰ বিকল্প নাই। শিশু পৰিয়ালবোৰৰ পশ্চাদপটৰ দাপোণ সদৃশ। পৰিয়ালবোৰে শিশুক ইতিবাচক আৰু নেতিবাচক দুই ধৰণৰ পৰিবেশৰ জৰিয়তে প্রভাৱিত কৰে। যদি কোনো পৰিয়ালৰ পৰিৱেশ উন্নত তেন্তে তেনে পৰিয়ালৰ ল'ৰা-ছোৱালী সামাজিক ব্যক্তিত পৰিণত হ'ব। ঘৰ অথবা পৰিয়ালবোৰে ল'ৰা-ছোৱালীক প্রাথমিক শিক্ষা প্রদান কৰে। এনে শিক্ষাই ভৱিষ্যৎ শিক্ষাৰ ভেটি গঢ়ি তোলে।

তলত ঘৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্যাৱলী উল্লেখ কৰা হ'ল----

সামাজিক কাৰ্যাৱলী (Social function) ঃ ঘৰৰ পৰা শিশুৱে বিভিন্ন ধৰণৰ সামাজিক বিন্যাস, অভ্যাস, আচাৰ-আচৰণ আৰু মনোভাৱ আয়ত্ব কৰে। এইবোৰ কথাই ভৱিষ্যতে সমাজৰ সৈতে শিশুৰ খাপ খাব পৰা গুণ নিৰ্ধাৰণ কৰে। শিশু এটিয়ে কথা ক'বলৈ, কেনেকৈ কথা পাতিব লাগে, চাফ-চিকুণ হৈ থাকিব লাগে আৰু অন্যক কেনেদৰে সন্মান সহকাৰে অভিবাদন জনাব লাগে এনেবোৰ সামাজিক আচৰণ ঘৰৰ পৰাই শিকে।

আৰ্থিক কাৰ্যাৱলী (Economic function) ঃ শিশুৰ আৰ্থিক প্ৰয়োজনীয়তা মাক-দেউতাকে পূৰণ কৰে। কিছুমান নিৰ্দিষ্ট আৰ্থিক সুৰক্ষা উপভোগ কৰিবলৈ পোৱা ল'ৰা-ছোৱালীৰ বিকাশত ইয়াৰ অনুকুল প্ৰভাৱ পৰা দেখা যায়। পৰিয়ালবোৰে সাধাৰণতে শিশুক সম্পূৰ্ণ আৰ্থিক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে আৰু আৰ্থিক চিন্তাৰ পৰা মুক্ত কৰি ৰাখে।

পৌৰ কাৰ্যাৱলী (Civic function) ঃ ঘৰক পৌৰ গুণ গঢ়াৰ প্ৰাথমিক বিদ্যালয় বুলি কোৱা হয়। শিশুৱে ঘৰতেই সভ্যতা,অনুশাসন আৰু আত্মসংযমৰ আদিপাঠ পঢ়ে। সিহঁতে ঘৰতেই বয়সত ডাঙৰসকলৰ কথা মানিবলৈ আৰু এনে ব্যক্তিক সমীহ কৰিবলৈ শিকে। ঘৰতে শিশুৱে পাৰস্পৰিক অধিকাৰ আৰু কৰ্তব্যবোৰৰ গুৰুত্ব শিকাৰ সুযোগ পায়।

নৈতিক কাৰ্যাৱলী (Moral function) ঃ শিশু স্বভাৱতে অনুসৰণপ্ৰিয়। যদি মাক-দেউতাক সৎ, সত্যবাদী, বাধ্য, কঠোৰ পৰিশ্ৰমী, সাহসী আৰু অনুশাসনৱদ্ধ হয় তেন্তে এই গুণবোৰ সন্তানৰ গালৈও আহে। সেয়েহে ঘৰক শিকণৰ স্থল বুলি কোৱা হয়।

ধৰ্মীয় আৰু সাংস্কৃতিক কাৰ্যাৱলী (Religious and Cultural function) ঃ পৰিয়ালৰ সদস্যসকলে নিজ নিজ সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় আস্থা, বিশ্বাস, ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰা, ভাষা আদি সাধাৰণতে মানি আৰু প্ৰয়োগ কৰি চলে। শিশুৱে ঘৰৰ ডাঙৰবোৰৰ পৰা সমাজৰ স্বীকৃত নীতি অনুসৰি সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় উৎসৱ-পাৰ্বনবোৰ উদ্‌যাপন কৰিবলৈ শিকে।

বৃত্তিমুখী কাৰ্যাৱলী (Vocational function) ঃ শিশু সহজে পিতৃ-মাতৃৰ বৃত্তিৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হয়। সৰু কালত সকলোৱে মাক-দেউতাকৰ জীৱন যাপন পদ্ধতি আৰু বৃত্তি অনুসৰণ কৰে। মাক-দেউতাক আচলতে সন্তানৰ সামৰ্থ আৰু আগ্ৰহ অনুসৰি উপযুক্ত বৃত্তি বাছনি কৰাত ল'ৰা-ছোৱালীক দিক্‌-নিৰ্দেশনা দিয়ে আৰু সহায় কৰে।

এইবোৰৰ উপৰি ঘৰে সম্পাদন কৰা আন কিছুমান শৈক্ষিক কাম-কাজ হ'ল ----

- শিশুৱে সামাজিক জীৱন যাপন কৰাৰ আদিপাঠ ঘৰতেই শিকে।
- শিশুৱে জীৱন যাপনৰ মৌলিক নক্সাটো ঘৰতেই শিকে। যেনে -- কথা ক'বলৈ, অভিনয় কৰিবলৈ, পোচাক পিন্ধিবলৈ, বয়সত ডাঙৰ আৰু সৰুৰ সৈতে উপযুক্ত আচৰণ কৰিবলৈ ইত্যাদি।

- সামাজিকভাৱে কাংক্ষিত আৰু গ্ৰহণযোগ্য বিশ্বাস, আস্থা, পৰম্পৰা আদিৰ বিষয়ে শিশুৱে ঘৰতেই শিকে।
- ঘৰতেই শিশুক অইনৰ প্ৰতিটো কথা অন্ধভাৱে অনুসৰণ নকৰিবলৈ শিকাব লাগে।
- উৎসৱ-পাৰ্বন আৰু বিভিন্ন অনুষ্ঠানত ভাগ ল'বলৈ শিশুক উৎসাহিত কৰিব লাগে।
- শিশুৰ ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ ঘটিবৰ বাবে সিহঁতক ন্যায্য, সামাজিক মৰ্যাদা, স্বীকৃতি আৰু সন্মান দিব লাগে।
- শিশুৰ গাত কিছুমান নৈতিক অভ্যাস গঢ় লৈ উঠাৰ বাবে উপযুক্ত প্ৰশিক্ষণ দিব লাগে।
- শিশুক মৰম-চেনেহ, সুৰক্ষা প্ৰদান কৰি আৰু সিহঁতৰ মৌলিক প্ৰয়োজনবোৰ পূৰণ কৰি সিহঁতক পূৰ্ণ আত্মবিশ্বাসী তথা ইতিবাচক মনোভাৱৰ গৰাকী কৰি গঢ়ি তুলিব লাগে।
- যদি ঘৰত এক স্বতঃস্ফূৰ্ত পৰিৱেশ বিৰাজ কৰে তেন্তে শিশুৰ অন্তৰ্নিহিত আৰু জন্মগত গুণবোৰ চিনাক্ত কৰি উলিয়াই সেইবোৰৰ বিকাশ ঘটাব পৰা যায়।

জানি থোৱা ভাল

"মাতৃৰ চুমা আৰু পিতৃৰ যত্নৰ মাজতে নাগৰিকত্বৰ প্ৰথম পাঠ শিকা হয়।" -- (মিজ্জিনি)

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ ঘৰ শিশুৰ আনুষ্ঠানিক/অনানুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ অভিকৰণ। (শুদ্ধ উত্তৰটো বাছনি কৰক)

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ কেৱল বিদ্যালয়হে শিশুক প্ৰকৃত সামাজিকীকৰণ প্ৰশিক্ষণ দিব পাৰে। (সঁচা/মিছা)

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ শিশুৱে প্ৰয়োজনীয় নৈতিক গুণবোৰ ..... ৰ পৰা আয়ত্ব কৰে। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

৩.৬ ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজত থকা সম্বন্ধ (HOME AND SCHOOL : THEIR RELATIONSHIP)

এতিয়ালৈকে কৰা আলোচনাৰ পৰা শিশু এটিৰ সৰ্বাংগিন বিকাশত অৰিহণা আগবঢ়োৱা

ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ কার্যবোৰৰ বিষয়ে আপোনাৰ ধাৰণা স্পষ্ট হ'ল বুলি আমি আশা কৰিছোঁ। শিশুৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ সম্পৰ্ক এটা আনটোৰ পৰিপূৰক। বিদ্যালয় এখনে ওপৰৰ শিতানবোৰত আলোচনা কৰা কার্যবোৰ ঘৰৰ সক্ৰিয় সহযোগিতা অবিহনে অকলে সুচাৰুৰূপে সম্পাদন কৰিব নোৱাৰে। ঘৰে শিশু এটিক আনুষ্ঠানিক পৰিৱেশত অর্থাৎ বিদ্যালয়ত শিক্ষা লাভ কৰাৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰি তোলে। আনহাতে বিদ্যালয়ে শিশু এটিক সম্প্ৰদায়ত জীৱন যাপন কৰিব পৰাকৈ দক্ষ আৰু যোগ্য কৰি তোলে। শিশু এটিক আত্মনির্ভৰশীল তথা দায়িত্ববান নাগৰিকলৈ ৰূপান্তৰ কৰাত ঘৰ আৰু বিদ্যালয় উভয়েই গুৰুত্বপুৰ্ণ অৱদান আগবঢ়ায়। সেয়েহে ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজত পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ, বুজাবুজি তথা সহযোগিতা গঢ়ি তোলাটো অতী প্ৰয়োজনীয় কথা। কিন্তু অধিকাংশ পিতৃ-মাতৃ আৰু বিদ্যালয় কর্তৃপক্ষ এই সম্বন্ধটোৰ বিষয়ে সজাগ নহয়।

তেন্তে বিদ্যালয় আৰু ঘৰৰ মাজৰ সম্বন্ধ কেনেকৈ শক্তিশালী কৰি তুলিব পৰা যায়? তলত উল্লেখ কৰা ব্যৱস্থাবোৰ এই দিশত সহায়ক হ'ব পাৰে।

পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন ঃ বিদ্যালয় আৰু ঘৰক পৰস্পৰৰ ওচৰ চপাই অনাৰ প্ৰধান উপায় হ'ল পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকৰ মাজত যোগাযোগ স্থাপন কৰা। পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষক বছৰত কমেও তিনিবাৰ লগ হৈ শিশুৰ অগ্ৰগতি, সাফল্য তথা সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব লাগে।

পিতৃ-মাতৃ/অভিভাৱক দিৱস (Parents' Day) ঃ বিদ্যালয়ে বছৰৰ যিকোনো এটা দিনত 'পিতৃ-মাতৃ/অভিভাৱক দিৱস' পাতি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাক-দেউতাক অথবা অভিভাৱক আমন্ত্ৰণ জনাব লাগে। এনে সভাত বিদ্যালয়ৰ সমস্যাবোৰৰ বিষয়েও আলোচনা কৰিব পৰা যায়। পিতৃ-মাতৃ আৰু অভিভাৱকসকলে এনে আলোচনাত ভাগ লৈ গঠনমূলক সমাধান আগবঢ়াব পাৰে।

শিক্ষকৰ দ্বাৰা গৃহ-ভ্ৰমণ অথবা গৃহ সমীক্ষা ঃ শিক্ষকে কৰা গৃহ সমীক্ষাৰ দ্বাৰা প্ৰতিটো শিশুৰ পৰিয়ালৰ অৱস্থা জানিব পৰা যায়। ইয়াৰ ফলত সিহঁতৰ নির্দিষ্ট সমস্যা কিছুমানৰ আঁৰৰ কাৰণ বাহিৰ হয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ঘৰৰ আর্থিক আৰু সামাজিক স্থিতি জনাৰ পাচত শিক্ষকে উপযুক্ত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰি সিহঁতক সহায় কৰিব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্ৰগতিৰ প্ৰতিবেদন প্ৰেৰণ ঃ ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ শক্তিশালী কৰাৰ আন এক উপায় হ'ল পিতৃ-মাতৃ অথবা অভিভাৱকলৈ নিয়মীয়াকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্ৰগতিৰ প্ৰতিবেদন প্ৰেৰণ কৰা। বিদ্যালয়ে প্ৰতিটো শিশুৰ সর্বাত্মক বিকাশ'ৰ (Cumulative records) খতিয়ান ৰাখে। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বিদ্যালয়ত দেখুওৱা শাৰীৰিক, শৈক্ষিক, সামাজিক আৰু নৈতিক বিকাশৰ তথ্য বিদ্যালয় কর্তৃপক্ষই পিতৃ-মাতৃ অথবা অভিভাৱকক অৱগত কৰাব লাগে।

৩.৭ এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ হিচাপে বিদ্যালয় (SCHOOL AS A MINIATURE SOCIETY)

এই কথা আমি আটায়ে জানোযে বৃহত্তৰ সমাজৰ কণ-কণ সদস্যাসকলে প্রতিনিধিত্ব কৰা অনুষ্ঠানটোৱেই হ'ল বিদ্যালয়। বিদ্যালয়লৈ অহা কণ-কণ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ হ'ল ভৱিষ্যৎ সমাজৰ হ'বলগীয়া সক্রিয় সদস্য। সিহঁতে বৃহত্তৰ সমাজখনৰ বাবে নিজকে কার্যদক্ষ কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ বিদ্যালয়লৈ আহে। কার্যদক্ষ সদস্য হিচাপেহে সিহঁতে সমাজৰ বিকাশ আৰু প্রগতিলৈ অৱিহণা আগবঢ়াব পাৰিব। সেই ফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে ল'ৰা-ছোৱালীক কাংক্ষিত জ্ঞানেৰে জ্ঞানী কৰি তোলাটো হ'ল বিদ্যালয়ৰ দায়িত্ব। তেতিয়াহে ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ প্রকৃতার্থত সমাজৰ প্রগতিৰ বাটকটীয়া হ'ব পাৰিব। বিদ্যালয়ক যদিও এখন পূর্ণাংগ সমাজ বুলি ধৰা নহয় তথাপিও ই কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ সামাজিক কার্য সম্পাদন কৰে। সেয়েহে ইয়াক এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ অথবা 'গঢ় লৈ থকা সমাজ' (Society in the making) বুলি ক'ব পৰা যায়।

৩.৮ আমাৰ শৈক্ষিক ঐতিহ্য (OUR EDUCATIONAL HERITAGE)

৩.৮.১ ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ অর্থ আৰু বৈশিষ্ট্য (Meaning and Salient Features of Indian Heritage)

আপুনি নিশ্চয় 'ঐতিহ্য' বুজোৱা ইংৰাজী শব্দ 'heritage'ৰ শাব্দিক অর্থটো জানে, নহয় জানো?

ইয়াৰ অর্থ হ'ল অগ্রৱর্তী প্রজন্মই পৰৱর্তী প্রজন্মক অর্পণ কৰা অমূল্য সম্পদ (যেনে- ইতিহাস প্রসিদ্ধ ভৱন আদি)। সেই ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিবলৈ গ'লে শৈক্ষিক ঐতিহ্য মানে হ'ল ভৱিষ্যৎ প্রজন্মৰ বাবে শৈক্ষিক গুৰুত্ব থকা অতীতৰ মূল্যবান সামগ্রী, বিষয়, অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠান আৰু সকলোবোৰ স্থাবৰ সামগ্রী (পূৰাতাত্বিক)। ইয়াৰ লগতে শৈক্ষিক ঐতিহ্যই অতীতৰ প্রজন্মৰ ধাৰণা, চিন্তা, পৰম্পৰা, জীৱন-যাপন শৈলী আৰু অনুশীলন আদিৰ দৰে বর্তমান তথা ভৱিষ্যৎ প্রজন্মৰ বাবে অমূল্য বুলি পৰিগণিত হ'ব পৰা অস্থাৱৰ উপাদানবোৰ সামৰি লয়। দৰাচলতে অস্থাৱৰ শৈক্ষিক প্রমূল্যইহে এটা জাতিৰ অথবা এখন দেশৰ নাগৰিকৰ পৰিচয় প্রতিফলিত কৰে।

তলত ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰা হ'ল। ঐতিহ্যৰ বিষয়ে ভালদৰে বুজিবলৈ আমি প্রথমে সেই ভেটিটো চিনাক্ত কৰিব লাগিব যিটো ভেটিত আমাৰ দেশখন অথবা জাতিটো গঢ় লৈ উঠিছে।

- **দার্শনিক আৰু আধ্যাত্মিক দৃষ্টিভংগী ঃ** জীৱন সর্ম্পকে থকা ভাৰতীয় মনোভাৱে

বৈষয়িক পৃথিৱীখনৰ বাস্তৱতা অথবা সত্যৰ লগতে দার্শনিক অথবা আধ্যাত্মিক দৃষ্টিভংগীতো গুৰুত্ব দিয়ে।

- **সহিষ্ণুতাৰ পৰম্পৰা ঃ** জাতি-বর্ণ-ভাষা-ধর্ম নির্বিশেষে ভাৰতত বাস কৰা প্রতিগৰাকী ব্যক্তিয়ে স্বতন্ত্রতা আৰু সহিষ্ণুতাৰ পৰম্পৰা মানি আহিছে।
- **সমন্বয় বোধ ঃ** ভাৰত এখন প্রাকৃতিক বৈচিত্র্যতাৰে ভৰা বিশাল দেশ। কিন্তু ইয়াৰ নাগৰিকৰ মনত সমন্বয় বোধ প্রবল বাবে দেশত এক ধৰণৰ একতা বিৰাজমান।
- **বিজ্ঞানসম্মত দৃষ্টিভংগী ঃ** ভাৰতে বিজ্ঞানৰ প্রতিটো বিভাগতে উৎকর্ষতাৰ পৰিচয় দিছে। গণিত, জ্যোতিবিজ্ঞান, চিকিৎসা বিজ্ঞান, ভেষজ বিজ্ঞান আদি দিশত সুখ্যাতি লাভ কৰাৰ উপৰি ভাৰতে বিভিন্ন আৱিস্কাৰ তথা উদ্ভাৱনাতো অগ্রণী ভূমিকা লৈছে।
- **বিশ্বজনীন দৃষ্টিভংগী ঃ** ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ আধাৰ হ'ল বেদান্ত। বেদান্তক বিশ্বজনীন ধর্ম বুলি ক'ব পৰা যায়। সেয়েহে ভাৰতীয়সকল সকলো জাতি-ধর্ম-বর্ণ-সম্প্রদায় আৰু অঞ্চলৰ লোককে সমানভাৱে চাব পৰা বিশ্বজনীন দৃষ্টিভংগীৰ গৰাকী।

জানি থোৱা ভাল

"মই বুজি পোৱা মতে ঐতিহ্য মানে হ'ল এক নির্দিষ্ট সময়ত এচাম মানুহে উত্তৰাধিকাৰী সূত্রে লাভ কৰা ৰীতি-নীতি, সভ্যতা আৰু সফলতাৰ সমষ্টি" —বিনোদ কক্কৰ (Translated from Cultural Heritage of Educational Initiatives, Pg. 3)

৩.৮.২ ভাৰতীয় শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ সংমিশ্রিত ৰূপ (Its Compositeness)

আমি বুজি পালোঁ যে শৈক্ষিক ঐতিহ্য হ'ল অপৰিসীম শৈক্ষিক বৈশিষ্ট্য আৰু মূল্য থকা অতীতৰ শৈক্ষিক অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠান, চিন্তা তথা ধাৰণাৰ সমষ্টি। তলত বৈদিক, উত্তৰ-বৈদিক, বৌদ্ধযুগ আৰু মুছলমানসকলৰ শাসনকালত প্রচলিত কেইপ্রকাৰমান শৈক্ষিক অনুষ্ঠানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল---

- **গুৰুকুল পদ্ধতি ঃ** এনে শৈক্ষিক পদ্ধতিত শিক্ষার্থীসকলে নিজ গৃহৰ পৰা আঁতৰি গৈ শিক্ষকৰ ঘৰত থাকি (গুৰুগৃহ) শিক্ষা গ্রহণ কৰিছিল। শিক্ষকে (গুৰু) আধ্যাত্মিকতাবাদ আৰু ধর্মৰ আধাৰত উদাৰ শিক্ষা প্রদান কৰিছিল। শিক্ষার্থীয়ে গুৰুৰ তত্বাৱধানত জীৱন যাপন তথা আন সকলোবোৰ কাম কৰিছিল।
- **বৌদ্ধমঠ ঃ** বৌদ্ধধর্মৰ শিক্ষা প্রসাৰৰ কেন্দ্র আছিল বৌদ্ধমঠবোৰ। অৱশ্যে বৌদ্ধধর্মত কিছুমান ব্যক্তিগত শিক্ষকো আছিল। এনে শিক্ষকে দহৰ পৰা পোন্ধৰজনকৈ শিক্ষার্থীৰ যত্ন লৈছিল। ব্যক্তিগত শিক্ষকসকলে নিজৰ ঘৰতে শিক্ষার্থীসকলক পঢ়ুৱাইছিল। বৌদ্ধধর্মৰ

প্রভাৱতে শৈক্ষিক অনুষ্ঠানৰ বিকাশ ঘটিছিল বুলি ক'ব পৰা যায়। বৌদ্ধমঠবোৰক গুৰুকুলৰ নকল বুলিও ক'ব পাৰি। বৌদ্ধমঠ অথবা বিহাৰবোৰ একোগৰাকী 'আচার্য'ৰ অধীনত আছিল। হিউৱেন চাঙৰ মতে খৃষ্টাব্দ সপ্তম শতিকাত ভাৰতত প্রায় ৫০০০ বৌদ্ধমঠ আছিল।

- **পৰিষদ ঃ** বৈদিক যুগত পণ্ডিত, দার্শনিক আৰু বুদ্ধিজীৱীসকলে একো একোটা উচ্চমানৰ অধ্যয়ন-চক্র গঢ়ি লৈ আলোচনা-বিলোচনাত মিলিত হৈছিল। এনে অধ্যয়ন চক্রকে পৰিষদ বোলা হৈছিল। পৰিষদৰ অর্থ হ'ল 'একেলগে বহা'। পৰিষদৰ প্রধান উদ্দেশ্য আছিল বুদ্ধিজীৱীসকলৰ মাজত প্রয়োজনীয় আলোচনা বিলোচনা কৰি তথা ভাৱ-ধাৰণা বিনিময় কৰি নির্দিষ্ট তাত্বিক বিষয়বোৰৰ জ্ঞান আৰু বোধগম্যতাৰ বিকাশ ঘটোৱা। আধুনিক যুগৰ 'শিক্ষায়তন' বোৰ (Academy) হ'ল পৰিষদৰে নতুন ৰূপ।
- **মক্তাব ঃ** মক্তাব আছিল মছজিদ সংলগ্ন লিখা-পঢ়া শিকা স্থান। ই আছিল ধর্মীয় কাম-কাজৰ এক অংশ। ধর্মীয় মুখিয়াল 'মৌলবী'য়ে মক্তাবত শিক্ষাদান কৰাটো তেওঁৰ ধর্মীয় দায়িত্ব হিচাপে গ্রহণ কৰিছিল। মুছলমান শাসনৰ যুগত মোক্তাববোৰে এক প্রাথমিক শিক্ষাদানকাৰী অনুষ্ঠান হিচাপে কাম কৰিছিল। মক্তাবত আখৰ আৰু সংখ্যাৰ লগতে কো�ৰাণ, গুলিস্তান আৰু বাস্তান, চিকন্দৰনামা ইত্যাদি পঢ়োৱা হৈছিল। মহামতি আকবৰে এই শৈক্ষিক ব্যৱস্থাটোলৈ উল্লেখনীয় পৰিৱর্তন আনিছিল।
- **নিম্ন মাদ্রাছা আৰু উচ্চ মাদ্রাছা ঃ** নিম্ন মাদ্রাছা আছিল উচ্চতৰ মাধ্যমিক আৰু উচ্চ মাদ্রাছা আছিল মহাবিদ্যালয় পর্যায়ৰ ইছলামীয় শৈক্ষিক অনুষ্ঠান। নিম্ন মাদ্রাছাত ব্যাকৰণ, সাহিত্য, পার্চী, আৰবী, জ্যামিতি, অর্থনীতি আৰু ইতিহাসৰ দৰে বিষয় পঢ়োৱা হৈছিল। উচ্চ মাদ্রাছাত পঢ়োৱা বিষয়বোৰ আছিল দর্শন, অধিবাস্তৱ (Metaphysics), পাটীগণিত, উচ্চ জ্যামিতি, বিজ্ঞান, চিকিৎসা শাস্ত্র আৰু অভিযান্ত্রিক বিদ্যা ইত্যাদি। চৰকাৰ অথবা বিত্তবান লোকে এনে মাদ্রাছাৰ বাবে ধন আগবঢ়াইছিল। উচ্চ মাদ্রাছাবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ নগৰত স্থাপন কৰা হৈছিল।
- **পাঠশালা ঃ** ই আছিল নিম্ন পর্যায়ৰ শিকনৰ বাবে স্থাপিত এক জনপ্রিয় অনুস্থান। মাদ্রাছাৰ সমপর্যায়ৰ পাঠশালাবোৰত বিশেষকৈ হিন্দু ধর্মৰ শিক্ষার্থীয়ে পঢ়িছিল। পাঠশালাত শিকোৱা বিষয়বোৰ আছিল ভাষা অধ্যয়ন, ব্যাকৰণ, পাটীগণিত, হিচাপৰক্ষা, সমাজ বিজ্ঞান, নীতিপাঠ ইত্যাদি। পাঠশালাৰ শিক্ষণ আছিল মৌখিক পদ্ধতিৰ।
- **টোল ঃ** টোলক বর্তমান সময়ৰ মহাবিদ্যালয়ৰ সৈতে তুলনা কৰিব পৰা যায়। ই আছিল হিন্দু ধর্মাৱলম্বী লোকৰ বিশেষ উচ্চশিক্ষা লাভৰ অনুষ্ঠান। টোলত গাইগুটীয়া যত্ন আৰু মনোযোগ দিয়াৰ স্বার্থত কেৱল এমুঠিমান শিক্ষার্থীৰহে নামভর্তি কৰা হৈছিল। শিক্ষক আছিল টোলৰ একমাত্র প্রশাসনিক আৰু সাংগঠনিক মুৰব্বী। টোলত শিক্ষণৰ মাধ্যম

আছিল সংস্কৃত। প্রাচীন ভাৰতৰ দুখনমান প্রসিদ্ধ টোল আছিল বেনাৰস, কাশী, উজ্জয়ন আৰু মিথিলাত। টোলৰ শিক্ষা সমাপ্ত কৰি শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষক হোৱাৰ যোগ্যতা অর্জন কৰিছিল। টোলত বেদজ্ঞান দিয়াৰ উপৰি ধর্ম, কলা, গণিত আৰু বিজ্ঞানো শিকোৱা হৈছিল।

- **সত্র ঃ** সত্রবোৰ হ'ল ধর্মীয় তথা আধ্যাত্মিক আবেগক কেন্দ্র কৰি গঢ় লৈ উঠা শিক্ষাৰ সমাজ-সাংস্কৃতিক কেন্দ্র। ইয়াৰ তদাৰক আৰু পৰিচালনা কৰা দলপতিগৰাকী হ'ল 'সত্রাধিকাৰ।' সত্রবোৰে সাধাৰণ মানুহক কেনেকৈ জীৱন-যাপন কৰিব লাগে, জীৱনৰ নৈতিক তথা আধ্যাত্মিক দিশ দুটা কেনেকৈ নিয়ন্ত্রণ কৰিব লাগে তাৰ প্রয়োজনীয় দিহা-পৰামর্শ আগবঢ়ায়। সত্রত পঢ়িবলৈ অহা ধার্মিক শিষ্যসকলে কেনেকৈ সত্রাধিকাৰৰ দিহা-পৰামর্শ মানি আদর্শ বৈষ্ণৱ জীৱন যাপন কৰিব লাগে সেয়া শিকে। সত্রাধিকাৰৰ অধীনত শিষ্যসকলে সৰলতা, মহত্ব, নিষ্ঠা, আনুগত্য, সহিষ্ণুতা আৰু অন্য ভাল গুণ বিকাশৰ জ্ঞান লাভ কৰে।
- **নামঘৰ ঃ** নামঘৰৰ শাব্দিক অর্থ হ'ল 'প্রার্থনা কৰা গৃহ'। ই হ'ল অসমত ধর্মীয় তথা সামাজিক উদ্দেশ্যেৰে সমূহীয়াভাৱে গোট খোৱা স্থান। গাঁৱলীয়া সম্প্রদায়বোৰৰ বাবে নামঘৰ সমাজ জীৱনৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ। ই ধর্মীয়, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক কার্যকলাপৰ কেন্দ্র। নামঘৰে প্রয়োজন অনুসৰি শৈক্ষিক কার্য-কলাপ পৃষ্ঠপোষকতাকাৰীৰ ভূমিকাও পালন কৰি আহিছে। সেয়েহে ইয়াক প্রাপ্তবয়স্ক শিক্ষা অথবা সামাজিক শিক্ষাৰ কেন্দ্র বুলিও ক'ব পৰা যায়। সাধাৰণতে কোনো এক সম্প্রদায়ে 'কীর্তন' আৰু 'ভাগৱত' পাঠ শুনিবলৈ নামঘৰত গোট খায়।

জানি থোৱা ভাল

কিছুমান বৌদ্ধমঠ কালক্রমত শিকনৰ বিশাল কেন্দ্রত পৰিণত হৈছিল। সেইবোৰ বিশ্ববিদ্যালয় হিচাপে জনাজাত হৈছিল। এনে কেইখনমান প্রাচীন ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল - নালান্দা, বল্লভাই, বিক্রমশীলা, জগদ্দাল, মিথিলা, উদান্তপুৰী আৰু নাদিয়া। এই আটাইবোৰৰ ভিতৰত নালান্দা আছিল সর্ববৃহৎ আৰু সবাতোকৈ প্রসিদ্ধ বিশ্ববিদ্যালয়।

চিন্তা-চর্চা কৰকঃ ৩.৩

প্রাচীন থলুৱা বিদ্যালয় আৰু আধুনিক বিদ্যালয় পদ্ধতিৰ মাজত থকা সাদৃশ্য কেইটামান চিনাক্ত কৰক।

.....

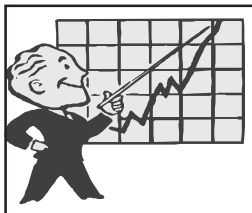
.....

.....

৩.৮.৩ শিক্ষাৰ জৰিয়তে হোৱা শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ প্রসাৰ আৰু প্রগতি (The Transmission & Advancement of Educational Heritage through Education)

এটা জাতিয়ে তেতিয়াই ধ্বংসৰ মুখলৈ গতি কৰে যেতিয়া ইয়াৰ সদস্যসকলে নিজৰ পৰম্পৰা আৰু জীৱন যাপন পদ্ধতি হেৰুৱাই পেলাই অন্যৰ জীৱনশৈলী অনুসৰণ কৰিবলৈ লয়। এনেকৈয়ে জাতিটোৰ অনন্য বৈশিষ্ট্যবোৰ লোপ পায় আৰু এসময়ত জাতিটোৱে নিজৰ পৰিচয় সম্পূৰ্ণৰূপে হেৰুৱায়। সেয়েহে আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পূৰ্বপুৰুষে দি থৈ যোৱা পৰম্পৰা, জীৱন প্রমূল্য, সংস্কৃতি আৰু অৱদানবোৰৰ লগতে অতীত হৈ পৰা সময়ছোৱাৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ বিষয়েও জনা দৰকাৰ। শিক্ষাৰ জৰিয়তে আমি ছাত্র-ছাত্রীক অতীত মূল্যায়নৰ বাবে সাজু কৰি তুলিব পাৰোঁ। তেতিয়াহে সিহঁতে বর্তমানটো বুজি পাব আৰু ভৱিষ্যতৰ মুখামুখি হ'ব পাৰিব। আমাৰ শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ একতা আৰু ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ বর্তমানৰ শৈক্ষিক ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীক আমি তলত উল্লেখ কৰা কথাবোৰ শিকোৱাৰ চেষ্টা কৰা উচিত।

- জাতীয় জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্রলৈ মহান লোকসকলৰ অৱদান।
- অতীতৰ থলুৱা বিদ্যালয়বোৰৰ সফলতা আৰু অৱদান।
- প্রাচীন ঋষি-মুনি, সাধু-সন্তসকলৰ লেখনি, মহাকাব্য তথা অন্য ধ্রুপদী সাহিত্যৰ জ্ঞান।
- মহান শিক্ষকসকলৰ (গুৰু/মৌলবী অথবা আচার্য) জীৱন আৰু কর্মৰাজি।
- অতীতৰ পৰা চলি অহা জনশ্রুতি, কিংবদন্তী আৰু সাহিত্যৰ ব্যাখ্যাৰ জৰিয়তে সেইবোৰৰ অপৰিসীম শৈক্ষিক মূল্যৰ বিষয়ে বুজোৱাৰ প্রয়াস।
- দেশৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠীয়, ধর্মীয় তথা ভাষিক সম্প্রদায়ৰ ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰা আৰু উৎসৱ-পার্বনৰ সৈতে পৰিচয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৮ ঃ সহিষ্ণুতাৰ পৰম্পৰা ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ এটা .....। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

প্রশ্ন নং ৯ ঃ বৌদ্ধধর্মীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাত শিক্ষকক ..... বোলা হয়। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

প্রশ্ন নং ১০ ঃ মক্তাবত উচ্চ শিক্ষা প্রদান কৰা হৈছিল। (সঁচা / মিছা)

.....

৩.৯ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ পৰা আমি বিদ্যালয় তথা সম্প্রদায়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ আৰু দুয়োটা উপাদানৰ আন্তঃ নির্ভৰশীলতাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলোঁ। দুয়োটা উপাদানেই পৰস্পৰ নির্ভৰশীল। সম্প্রদায়ৰ আশা-আকাংক্ষাবোৰে বিদ্যালয়ত শিক্ষাৰ জৰিয়তে বাস্তৱ ৰূপ পায়।
- বিদ্যালয়ত লাভ কৰা শিক্ষাৰ জৰিয়তে আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে অতীতৰ সমৃদ্ধ শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ বিষয়ে গম পায়। অধ্যায়টি পঢ়ি আমি ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন কাম-কাজৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলো। ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ তথা বিদ্যালয়ক কিয় এখন ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ বোলা হয় অধ্যায়টিত সেই বিষয়েও আলোচনা কৰা হ'ল। লগতে ভাৰতৰ সমৃদ্ধ শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ ওপৰতো অধ্যায়টিত আলোকপাত কৰা হৈছে।
- বর্তমানৰ প্রগতি অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ আমি আমাৰ ঐতিহ্য নৱ প্রজন্মৰ হাতত অর্পণ কৰিব লাগিব। বিদ্যালয়বোৰে অতীতৰ শৈক্ষিক ঐতিহ্যৰ প্রয়োজনীয় দিশবোৰ বিচাৰি উলিয়াই ছাত্র-ছাত্রীক সেইবোৰৰ সৈতে পৰিচয় কৰাই দিব লাগিব। অতীতৰ শৈক্ষিক ব্যৱস্থাবোৰ বর্তমানৰ সৈতে সংযুক্ত কৰাৰ দায়িত্ব বিদ্যালয়ৰ।

৩.১০ অধিক জানিবলৈ

১) K.K. Bhatia : *Principles & Theories of Education*.

২) R.N. Sarma*: Principles & Techniques of Education*

৩) Safaya & Shaida*: Modern Theory & Principles of Education*.

৪) Chaube & Chaube : *Philosophical & Sociological Foundations of Education*

৫) Tilak Raj Bharadwaj: *Education Human Values*

৬) Jatin Baruah : *An Introduction to Education*

৭) Hemlata Talessa & Others: Cultural Heritage & Educational Initiators

৩.১১ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বিদ্যালয় - সম্প্রদায় সমন্ধয় স্থাপনৰ যিকোনো দুটা প্রয়োজনীয়তা হ'ল -

(ক) সম্প্রদায়ে লক্ষ্য উদ্দেশ্য নির্ধাৰণ কৰে আৰু

(খ) বিদ্যালয়ক সমাজ পৰিবর্তনৰ এক অভিকৰণ বুলি গণ্য কৰা হয়। কাৰণ বিদ্যালয় শিক্ষাৰ জৰিয়তেহে সমাজৰ গতিশীলতা সম্ভৱপৰ হয়।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সম্পূর্ণৰূপে সমাজ অথবা সম্প্রদায়ৰ লক্ষ্যৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ মিছা

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সঁচা

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ অনানুষ্ঠানিক

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সঁচা

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ঘৰ

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বৈশিষ্ট্য

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ আচার্য

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ মিছা

৩.১২ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) অতি চমু প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ঃ বেলার্ডে আগবঢ়োৱা 'পৰিয়াল'ৰ সংজ্ঞাটো লিখক।

প্রশ্ন ২ঃ বিদ্যালয়ত কিয় 'পিতৃ-মাতৃ/অভিভাৱক দিৱস' উদ্‌যাপন কৰা হয়?

প্রশ্ন ৩ঃ 'বিশ্বজনীন ধর্ম' কি?

(খ) চমু প্রশ্ন (প্রায় ১৫০ টা শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ঃ ইংৰাজী 'School' শব্দটো ক'ৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে? শব্দটোৰ ব্যুৎপত্তিগত অর্থ কি?

প্রশ্ন ২ঃ 'বিদ্যালয়ক ক্ষুদ্রাকৃতিৰ সমাজ বুলিও কোৱা হয়' — উক্তিটো ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (প্রায় ৩০০-৫০০টা শব্দত উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ঃ সম্প্রদায় মানে কি? সম্প্রদায়ৰ বিদ্যালয়ৰ সৈতে কি সম্বন্ধ আছে? ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ বিদ্যালয়ক কিয় এখন ক্ষুদ্রকৃতিৰ সমাজ বুলি কোৱা হয়? বিদ্যালয়ৰ সামাজিক কাম-কাজবোৰ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ঃ 'এটি শিশুৰ সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াত বিদ্যালয়তকৈ ঘৰৰ প্রভাৱ গভীৰ' - উক্তিটো বহলাই ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ৪ঃ প্রাচীন ভাৰতৰ বিভিন্ন শৈক্ষিক অনুষ্ঠানে পালন কৰা ভূমিকাবোৰ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***